

ایران کوده

شماره ۱۰

تقویم و تاریخ در ایران

از

ذ. بهروز

ایران کورده

گردد آورده

م . مقدم

استاد دانشگاه تهران

شماره ۱۰

تقویم و تاریخ در ایران

فهرست شماره های ایران کوده

۱. در راه مهر (ذ . بهروز) .
۲. دبیله (ذ . بهروز) .
۳. چند گفتار در باره گویشهای ایران و جز آن .
۴. چند نمونه از متن نوشته های فارسی باستان با شرح لغات (م . مندم) .
۵. گشته دبیره (س . کیا) .
۶. داستان جم (م . مندم و س . کیا) .
۷. چند نمونه از متن نوشته های پهلوی با واژه نامه (س . کیا) .
۸. خط و فرهنگ (ذ . بهروز) .
۹. واژه نامه طبری (س . کیا) .
۱۰. چند گفتار در باره گویشهای ایران و جز آن .
۱۱. گویشهای و فس و آشتیان و تفرش (م . مندم) .
۱۲. سرود بنیاد دین زردشت (م . مندم) .
۱۳. نقطویان یا پسینخانیان (س . کیا) .
۱۴. گزارش نوشته ها و پیکرهای کال جنگال (ج . رضائی و س . کیا) .

.....

سال ۳۶۷۷ رصد
برابر ۲۲۲۴ مهري
برابر ۱۳۳۱ خورشیدی هجری
برابر ۱۳۲۱ یزدگردی رحلت .

به دوست دیرین مهربان عزت هدایت

ایران کوده شماره ۱۵

تقویم و تاریخ در ایران

از رصد زردشت تا رصد خیام

زمان مهر و مانی

ذ. بهروز

انجمن ایرانویج

فهرست

دیباچه

تأثیر وسعت و استعداد سرزمین و جمعیت در ایجاد فرهنگ - اعتقاد به تأثیر کواکب -
دقت در تقویم و تاریخگذاری - پیشگویی و تأثیر آن در حوادث مهم تاریخی - علل اخلال
در تقویم و تاریخگذاری - اردشیر بابکان - امپراطور قسطنطین - مانوی برخوان یا مصوت -
سرعت انتشار مانویت - اصول دین مانوی - تظاهر مانویان به دین های دیگر - بغداد قبله
مانویان - ساسانیان و برهمزدن تقویم و تاریخ - قرن سوم هجری و تاریخ - دستبردن
جاهلانه در نوشته های بیرونی .
صفحه ۵

بخش اول

تقویم های تورفانی - معلومات برای پیدا کردن مبدأ تقویم ها - تاریخ آبادانی
خوارزم - مبدأ دودوره کبیسه - مبدأ حساب تقویم ها ۱۷۲۵ سال پیش از تاریخ میلادی -
تذکرات راجع به استخراج تقویم های باستانی - کشف تقویم ها در چین - تقویم شماره
یک و دو از قرن هشتم پیش از تاریخ میلادی است - تقویم شماره سه از قرن یازدهم
پیش از تاریخ میلادی است - تقویم شماره چهار از قرن هشتم پیش از تاریخ میلادی
است .
صفحه ۲۹

بخش دوم

تاریخ یزدگردی باستانی - معنی یزدگردی - معلومات برای پیدا کردن مبدأ تاریخ -
مبدأ تاریخ یزدگردی باستانی ۵۰۲۵ سال پیش از تاریخ میلادی است - دوره ۱۵۰۸
سال - متن نوشته نجومی بعلاست T III 260 b II - خلاصه ترجمه نوشته نجومی - یزدگرد
شهریار در سال یازدهم هجری نبوده - مدارك تاریخی ، جلوس یزدگرد شهریار را
در سال یازدهم هجری تکذیب می کند - تاریخ یزدگردی معمولی تاریخ رحلت است -
جلوس یزدگرد شهریار سال ۶۷۳ تاریخ میلادی است - جلوس اردشیر بابکان سال ۲۶۶
تاریخ میلادی است - خسرو پرویز در ۶۵۰ تاریخ میلادی مرده است .
صفحه ۳۹

بخش سوم

تذکر - رصدخانه نیمروز در وسط خشکی جهان قدیم است - رصدخانه وهمی
جزائر خالدات - تذکرات راجع به تاریخ رومی - آثارالباقیه و تاریخ رومی - طول سال
شمسی - آثارالباقیه نقل از حمزه اصفهانی - نقل از زیج علیشاه - تاریخ رومی قدیم و جدید -
علاقمندی رومیان به وقت شناسی - تقلب در تاریخ رومی - شکایت از بی اطلاعی رومیان -
تحقیق راجع به تاریخ رومی - بیرونی و مبدأ تاریخ رومی - تاریخ رومی تاریخ توفان
است - جنگ پیدنا - روز یکشنبه ۲۵ دسامبر روز میلاد مهر است - اصلاح تاریخ رومی -
تاریخ رومی شمسی قمری است - ۹۱ روز کبیسه قمری - اختلاف یک روز در حساب ها -
تذکر راجع به دوره های کبیسه - دوره کبیسه ۱۴۰۴ سالی با نوبه ۱۱۷ سالی - تاریخ
ملکان شاهی - آثار این کبیسه در تقویم شماره دو - کبیسه زمان خالد قسری نوبه نهم
از دوره دوم است - تاریخ متوکل مآخذش نوبه دهم این دوره است - دوره کبیسه ۱۴۰۸
سالی - دوره کبیسه ۱۴۱۰ سالی و ۲۸۲۰ سالی - دوره کبیسه ۱۴۲۸ سالی - آثار این دوره
کبیسه در تقویم شماره یک و چهار - تاریخ مجوس و معتضدی مآخذش این کبیسه است -
انتهای دوره دوم این کبیسه - دوره کبیسه ۱۴۴۰ سالی - روز دوشنبه چهارم شهریور
که روز وفات مهر است با حساب این کبیسه ۲۷ حزیران میشود - نوبه نهم در زمان یحیی
برمکی بوده و اجرا شده است - شرح نوبه های دیگری از این کبیسه که اجرا شده است -
دوره کبیسه ۱۵۰۸ سالی - آخرین نوبه دوره چهارم - دوره کبیسه ۱۹ سالی قمری - دوره
کبیسه ۳۰ سالی قمری - دوره دوازده سالی شمسی - دوره کبیسه و همی ۱۴۶۱ سالی -
تاریخ ملکی یا ملکان شاهی - نوروزنامه منسوب به خیام - زیج علیشاه بخارائی -
خواجه نظام الملک و رصدخانه - خیام و حساب طول سال - ایجاد روش تازه برای تاریخ -
دستور پیدا کردن نام سال و سال کبیسه - جدول خیامی - پیدا کردن روز نوروز در هفته -
صفحه ۶۴

بخش چهارم

تذکرات راجع به وضع چند تاریخ - شکایت از مغشوش بودن تاریخ ها - نظریات
جدید در قرن سوم هجری - با فرض افلاك ، رصدی انجام نگرفته - اختلاف درباره مجسطی -
ابن سینا و افلاك - مدت زیست هلاکو در بغداد در حدود هفت سال است - چگونه در این

مدت در سراغه رصدخانه ساخته و رصد کردند. تاریخ متوکلی و معتضدی - نقل از آثار الباقیه - روز ۲۸ حزیران قابل توجه است - علوم یونان و عرب در بغداد - زندیقان متظاهر به اسلام - مجسمه مهر بر فراز قصر خلفا - نام اصلی منصور عباسی - روز میرین - نوروز اول سال و نیروز اولین روز نیروانا . عمر و تاریخ هجری - ماه شعبان و کیسه ۱۹ سالی - ماه اول تاریخ قمری رمضان است - نسبت وضع تاریخ به عمر افسانه است - ابن ابوالعوجاء و اخلال در تاریخ قمری - روز اول تاریخ هجری - روز عاشوری . تاریخ دیو کلسین و دقلیانوس و اردشیر بابکان - این تاریخ میلاد عیسی مصلوب (ع) است .

تاریخ میلادی: در زمان عیسی مصلوب (ع) اختلاف است - تاریخ میلادی از قرن دهم میلادی است - خارجیان در قرن نهم و دهم در یزانیس - تاثیر اوضاع سیاسی در وضع تاریخ میلادی - در قرن ۱۶ ده روز به روزهای مارس اضافه شده - روش کیسه تاریخ میلادی غلط است یعنی سالی که کیسه نیست کیسه می کنند و سالی که کیسه است کیسه نمی کنند - در روز مبدأ این تاریخ اختلاف است - در قرن هجدهم اول سال را از بهار به زمستان برده اند .

تاریخ اسکندری: این تاریخ نه مربوط به ولادت و نه جلوس و نه فتوحات و نه مرگ اسکندر است - سال مبدأ و روز مبدأ نسبت به چهار نقطه اصلی مشخص نیست - در سال کیسه اختلاف است - نام های مختلف این تاریخ - تاریخ رومی تاریخ میلاد مهر است - در قرن هفتم هجری سلوکی شده - بموجب حاشیه صفحه ۱۴۴ تاریخ اسکندری در اصل تاریخ رحلت زردشت بوده .

تاریخ مصری . تاریخ بنای شهر روم . تاریخ ابراهیمی . تاریخ عالم .

صفحه ۷۹

بخش پنجم

هزاره ها . دوره ها . تاریخ طوفان - ذوالقرنین - دوسر - اس گنتار - الکساندر .

صفحه ۹۳

بخش ششم

تذکر - مهر یا مسیحا - مسیحای مصلوب نشده همعصر شاپور اشکانی و انطیخس سلاخص است - شاپور و اشه پور - شهادت یحیی (ع) - بنای شهر قسطنطنیه - بشارت بنام

احمد و محمد - تاریخهای که در زمان اشکانیان بکار می رفته - میلاد و بعثت و رحلت
مهر یا مسیحا.

مانی مصوت - نقل از آثار الباقیه - ملاحظات راجع به مندرجات آثار الباقیه -
میلاد و تجلی و بعثت و وفات مانی مصوت.

صفحه ۱۱۳

بخش هفتم

زردشت و زمان او - تذکر - بشارت و ظهور - روایاتی که در آنها سالهای
ظهور آمده - ارتباط اعداد و حروف و اسماء با هزاره و سال ظهور - احتیاج به سالهای مناسب
برای ظهور - ایجاد ۱۲ قرن اختلاف در عصر زردشت و علل آن - قرامطه - ایجاد ۱۴
قرن اختلاف در عصر زردشت و علل آن - اسماعیلیه - ایجاد اختلاف چند هزاره در عصر
زردشت و علل آن - روایات شرقی - تذکر راجع به روایات کلاسیک - اختلاف چند هزاره
در عصر زردشت - اختلاف ۲۹ سال در عصر زردشت - زمانی که زردشت زندگی میکرد -
حدود زمان زردشت - میلاد و بعثت و رصد زردشت - سال و روز رحلت زردشت - روز و ماه
و سال میلاد و بعثت و رصد و رحلت اشو زردشت سپنتمان.

صفحه ۱۳۹

غلطنامه

درست	غلط	سطر	صفحه
اشکانی	شکانی	۲۵	۱۲
گذشتن	گذاشتن	۲۳	۱۴
اول	آخر	۲۲	۱۹
اول	آخر	۲۴	۱۹
T III 260 b II	(افزوده شود)	۶	۳۲
مقامه	المقامه	حاشیه	۳۷
دوشنبه یازدهم	دوشنبه	۶	۳۹
۲۷ مارس	۲۶ مارس	۲۲	۵۱
در اول یا آخر	در اول	۲۰	۵۴
رصد	صد	۸	۶۰
۱۱۰۱ سال	۱۱۰۱	۴	۶۹
اول تاریخ هجری	اول هجرت	۱۴	۷۱
اول بهار	اول حمل	۱۸	۸۶
نمی گیرد	نمی گرد	۲۱	۹۲
نمیدانیم	نمیدانم	۸	۹۴
میدهم	میدهم	۲۰	۱۱۴
خواهیم	خواهم	۲۱	۱۱۴
شده	شد	۴	۱۱۷
مسیحائی	مسیحیت	۱۲	۱۱۸
دین آوری	دین آوردی	۱۷	۱۱۹

تذکر - در صفحه ۱۰۴ سطر ۱۶ «توقیعات تقویم ها» فقط مربوط به روز پنجم

بهار است که روز بشارت مادر مسیحا می باشد.

دیباچه

در مباحث تاریخی باید توجه خاصی به وسعت و استعداد مکان و طول زمان و ارتباط این عوامل با وقایع داشت. اگر در تدوین تاریخ یکی از عصرها طول زمان و استعداد طبیعی مکان در نظر گرفته نشده باشد چنان تاریخی قصه هائیت که حوادث آن جز با پیشامد های ناگهانی و حیرت انگیز بهم مربوط نمیشود.

سرزمینی که وسعت و آب و گیاه و قوت و مواد صنعتی و هوای معتدل نداشته قابل پروراندن توده های بزرگ بشر در دوره های پیش از تاریخ و بعد از آنها نبوده است. در کشوری که خاکبوم است بشر دوره سنگ را نگذرانده و جائی که آهن و فلزات و جنگل و چوب یافت نمیشود آهنگر و سنگتراش نداشته است. همچنین کشتی سازی و کشتی رانی زمانش پیش از زمان سکنی گرفتن در جزایر است.

برای پی بردن بشر به اسرار سخنگوئی و دین و علوم و صنایع جمعیت کافی و زمان طولانی لازم است. آنچه را که بشر امروزی در همنشینی میبیند و به رایگان میآموزد نتیجه تجربه و کوششهای گذشتگان در مدت هزاران سال میباشد.

.....

تأثیر کواکب در سرنوشت نیک و بد جهان و جهانیان اساس معتقدات مردم قدیم بود. هر یک از اجرام درخشان آسمانی را ایزدی مؤثر در کارها میدانستند و معتقد بودند که اگر جایگاه اجرام را در بروج تعیین کنند میتوانند از پیشامدهای گذشته و آینده اطلاع دهند.

هر چند اعتقاد بتأثیر کواکب باعث ایجاد و ترقی ریاضی و نجوم شده ولی از طرف دیگر این اعتقاد زمینه مساعدی برای حوادثی که ممکن بود ابداً وقوع پیدا نکند فراهم کرده است.

تنظیم دوره های نجومی و هزاره ها و کیسه ها و تقسیمات مختلف زمان اصلاً برای تعیین اوقات مناسب برای عبادات و دانستن موعد بشارت ها و ساعت های نیک و بد بوده است. تعیین موسم زراعت و پرداخت مالیات احتیاج به این اندازه دقت در حساب ندارد.

اگر حوادث مهم دوسه هزار سال گذشته را که از آن اطلاعاتی بیشتر داریم در نظر بگیریم خواهیم دید که پیشامدهای بزرگ در سر هزاره ها یا سالهائی رخ داده که برای ارقام آن در علم اعداد و حروف خواصی تصور کرده اند و علم احکام نجوم دلالت بر آن داشته است .

در ذیل نمونه هائی از حوادث مهمی که در اوائل یا اواخر هزاره ها اتفاق افتاده ذکر میکنیم :

۱ - هزاره غیبت مهدی (ع) سال ۱۲۶۲ هجری است . در این اوان در ایران و سودان و هند اشخاصی بنام مهدی و مسیح ظهور کرده اند .

۲ - در هزاره هجری دعوت اکبر پادشاه هند به دین الهی صلح کل و نقطویه در ایران بوده است .

۳ - ظهور چنگیز در اواخر هزاره اخیر دوران عالم است که هزاره ویرانی جهان تصور میشده است . نام هزاره دوازدهم هزاره حوت است .

۴ - در هزاره میلادی در اروپا مردم باتشویش منتظر پیشامدهای بد بودند و در همین اوقات در شرق عده ای ظهور و دعوت کردند و خود را مسیح و مهدی خواندند .

۵ - ظهور ابومسلم و به آفرید و بنای بغداد و ... در میانه هزاره مهر و نیم هزاره مانی است (۷۲۸ - ۷۵۵ میلادی) .

۶ - ظهور اردشیر و ولادت مانی در اوائل هزاره حوت است که هزاره دوازدهم باشد .

۷ - ولادت زردشت روز دوشنبه ششم فروردین یزدگردی سال اول هزاره دهم است که هزاره جدی باشد .

.....

حال اگر پادشاهانی یا دعوتگرانی ظهور کنند که ظهور آنها مطابق با خواص اعداد و حروف و اوضاع نجومی نباشد و یا پیشوایانی بخواهند زمینه ای برای تغییراتی در وضع دین یا سیاست و نسب خود آماده نمایند باید در تاریخ و تاریخگذاری گذشته تغییراتی بدهند تا حساب ها موافق با مقصود و مصلحت آنها شود .

.....

از دوسه قرن پیش از میلاد تا قرن سوم میلادی یعنی در حدود شش قرن در ایران

و روم پادشاه و امپراتور را انتخاب می‌کردند. در عصر اشکانیان مجلسی را که چنین انتخابی میکرد مهستان مینامیدند.

این وضع دولت و اجتماع مردم بادی و فرهنگ و سوابق تاریخی آنها ارتباط داشت. پس از چند قرن که مردم به چنین وضعی خو گرفته بودند اردشیر بابکان پادشاهی موروئی را از نو زنده کرد.

در زمان ساسانیان مشکلات داخلی بسیار بود و چندین پادشاه ساسانی در مشرق ایران کشته شدند و رویهمرفته ساسانیان نتوانستند نفوذ خود را در نقاط شرقی ایران بواسطه اختلاف مذهب بسط دهند.

.....

امپراتور قسطنطین و جانشینانش از قرن چهارم میلادی به بعد نیز امپراتوری موروئی را بجای انتخابی تحمیل کردند. در راه این مقصود شهر نوساز قسطنطنیه بجای روم کهن و دین نو بجای دین قدیم گذاشته شد. در این راه کوشش بسیار کردند ولی بعدها معلوم شد که تا این مقاصد جدید را در قالب رسوم قدیم نریزند موفقیت حاصل نمیشود و از این سبب است که می‌بینیم تمام رسوم قبل از عیسویت بنام عیسویت تا کنون زنده مانده است.

.....

ظهور مانی در حدود شش قرن بعد از مهراست و مصادف با همین عصری میباشد که در آن انقلابات سیاسی و مذهبی در سر هزاره دوازدهم شروع شده است.

دین مانی در مدت بسیار کوتاهی از اقصای چین تا اقصای اروپا انتشار حیرت‌آوری پیدا کرد. علت انتشار این دین زمینه‌ایست که اول هزاره و بشارتهای گذشته برای ظهور شخصی فراهم کرده بود و مردم انتظار او را داشتند.

مانی دعوی دارد که وی همان برخوان و یا فارقلیط میباشد که از ظهورش در آخر الزمان که هزاره دوازدهم باشد خبر داده اند.

اگرچه مانویت در مدت بسیار کوتاهی در شرق و غرب انتشار پیدا کرد ولی بزودی در هر جا از آن جلوگیری شد. مانویان بعدها به لباس هردینی و هر ملتی در می‌آمدند و در راه تبلیغ عقاید خود در میان توده‌های بی‌اطلاع کوشش می‌کردند. افراد پراکنده مانوی بواسطه سیر و سفر که از واجبات مذهبی آنها بود از راه‌ها و زبانها و رسوم مردم اطلاع

داشتند و چون اعتقادشان این بود که باید جهان پررنج زندگی را برانداخت تا روان پاک از قالب پلید تن آزاد شود بهر کاری تن درمیدادند و آنچه بیشتر آنها را جسور و نترس میکرد ایمان به شفاعت صدیقان و بخشش گناهان بود .

از قرن سوم هجری زندیقان که همان مانویان متظاهر باسلام باشند کوشش زیادی در راه ایجاد نظریات جدید در هر رشته و برهم زدن تاریخ و فرهنگ قدیم داشتند . در رساله اول پولس فصل اول آمده : « حکمت حکیمان را باطل سازم و فهم

فهمان را نابود گردانم » . موفقیت کامل و موقت مانویان در دوره مغولان است که تا کنون هم بعقاید مانویت در لباس بودائی ثابت هستند .

آشوب و تناقضی که در اصول دینهای جهان دیده میشود و همچنین نسبت های خجالت آوری که به انبیاء داده شده همه از آنهاست .

سن اگوستن که شالوده عیسویت ازوست و همچنین ابوالعوجا راوی اخبار هر دو مانوی بودند . چون هر دو خودشان اقرار به مانویت کرده اند جای شکی باقی نیست ولی بسیاری بوده اند که بواسطه زهد و تقوای بی نظیر که مخصوص مانویهاست شناختن آنها بدون اطلاع کامل از عقاید مانویه کار آسانی نیست .

مانی در همین جائی که بغداد را ساخته اند و به اصطلاح مانویان « داده بغ » است زائیده شده و لهذا آن سرزمین در نزد آنها ارض اقدس شمرده میشود و همیشه سعی داشته اند که هر فضیلتی را بسوی آنجا بکشند .

شهر بغداد مرکز بزرگ دینی و معباد گاه مانویان بوده و بزرگترین عبادتگاههای خود را در آنجا داشته اند و برای زیارت آنجا از شرق و غرب عالم میآمدند . همچنین قابل توجه است که مانویان خود را فقی و جوانمرد و جوان که صورتی دیگر از این کلمه اخیر « یون » میباشد خطاب میکردند .

.....

زمینه برهم زدن هزاره ها و تاریخ گذاری چنانکه نوشته اند از زمان ساسانیان حاضر بوده است . ظاهراً ساسانیان میخواستند که سبدا هزاره های نجومی دو هزار سال یا بیشتر عقب تر گذاشته شود تا این که بشارت مشهوری که راجع به ظهور دولت شکانی و مهر است و منسوب به زردشت شده مدتش در زمان اشکانیان سپری شده باشد و منطبق با زمان آنها نگردد . با وجودی که زمینه چنین کاری از هر حیث مهیا بود برهم زدن تقویم و حسابهای که

سال بسال سیر طبیعی خود را میکرد و مردم برای دانستن ساعت نیک و بد و ادای وظائف مذهبی بدان رجوع میکردند کار آسانی نبود .

.....

از قرن هفتم هجری به بعد فرصت بهتری برای اخلاص در تقویم باستانی پیدا شد . جدال بر سر تاریخ و تاریخگذاری و وضع تاریخ جدید در اواسط قرن سوم هجری شروع میشود . بیرونی در مقدمه آثار الباقیه میگوید که من این کتاب را نوشتم تا خواننده را از مراجعه به کتابهای دیگر بی نیاز کنم . معلوم میشود که کتابهایی در موضوع تقویم و تاریخگذاری در آن عصر نوشته شده بوده است .

هیچ کتابی راجع به تاریخگذاری و تقویم بنظر نرسیده است که آثار جعل و حک و اختلاف روایات که نتیجه همان جعل و حک است در آن دیده نشود .

در این کتابها آنچه قابل توجه میباشد اینست که در حسابهایی که نتیجه حساب مطابق مقصود در نمیآید شکایت بسیاری از معدوم شدن کتب تاریخ و آثار تاریخی و مغشوش بودن تاریخگذاری و بی اطلاعی منجمین قدیم شده است تا خواننده را از بحث و دقت در حساب منصرف کند .

در نوشته های بیرونی و مخصوصاً در آثار الباقیه از همه بیشتر دست برده اند ولی چنانکه بیرونی در آخر آن کتاب اشاره سبهمی کرده خود چنین کاری را پیش بینی میکرده است و لهذا مطالب اساسی را که مقصود بوده طوری در کتاب پراکنده کرده است که به آسانی تشخیص اهمیت و حک و اصلاح آن امکان ندارد .

حک و اصلاح و اضافاتی که بعدها در آثار الباقیه کرده اند سطحی و جاهلانه و بی اهمیت است و با اندک توجه و دقت میتوان مطالب کتاب را بصورت خود برگرداند .

در مباحث نجومی اگر صدها کتاب و مدرک از بزرگترین ریاضی دانها و منجمین نشان داده شود ولی با حساب و رصد مطابقت نداشته باشد ارزشی برای آنها نیست .

صحت هر مدرکی درین علم وقتی مسلم است که با حساب و رصد تطبیق کند . پس دست بردن در یک کتاب علمی و فنی و مقلوب کردن ارقام چندان بصرفه جعل کننده نیست بلکه از این دست خوردگی ها میتوان بجهت ضعف و غرض جعل کننده و عصر او پی برد . مدارک نوشته ای که در نیم قرن گذشته در چین و شمال افریقا پیدا شده حساب هارا بیش از آنچه تصور میرفت منظم و روشن میکند .

بخش اول

تقویمهای تورفانی

تقریباً نیم قرن پیش در چین نوشته های بسیاری بخط گشته دبیره پیدا شد. از آن نوشته ها یک ورقه نجومی و چند تقویم در بخش اول و دوم این جزوه مورد بحث میباشد. از موضع ماه آذر نسبت به فصول سال به آسانی معلوم میشود که نوشته نجومی از قرن نهم پیش از میلاد است و در بخش دوم راجع به آن بحث خواهد شد ولی در اینجا همین قدر اشاره میکنیم که این ورقه میتواند بما حدود قدمت تقویمها را تا اندازه ای نشان دهد. تقویمهایی که در این بخش مورد بحث است شمسی قمری است و در آنها نامهای ماه های سغدی یا خوارزمی دیده میشود و خمرسه در آخر سال است و بعلاوه دو تقویم از آنها از سال گاو میباشد.

برای پیدا کردن تاریخ تقویمهای قدیم معلومات ذیل را که از کتب نجومی فارسی و عربی جمع آوری شده تذکر میدهیم:

- ۱ - دایره نیمروز یا نصف النهار رصدهای قدیم از سیستان میگردد.
- ۲ - نام سال اول دوره دوازده گانه موش است.
- ۳ - مبدأ روز سالهای یزدگردی صبح و سالهای خورشیدی ظهر است.
- ۴ - تاریخ آبادانی خوارزم ۹۸۰ سال پیش از اسکندری است. در سالهای خوارزمی خمرسه در آخر سال و روز مبدأ سه شنبه میباشد. (آثار الباقیه).
- ۵ - شماره روزهای تاریخ بختنصری تا اول هر يك از تاریخهای مشهور در زیجها ثبت است.
- ۶ - در روایات بسیاری آمده که ماه اول سالهای قمری رمضان است.
- ۷ - طول متوسط سال خورشیدی ۳۶۵'۲۴۲۲ روز است و طول متوسط سال قمری $۳۵۴ \frac{11}{3}$ روز.*
- ۸ - در روز جمعه دهم رمضان که مبدأ تاریخ ملکی میباشد پس از گذاشتن

* این کسرها از حساب دوره ها و نوبه های کبیسه که بعداً شرح آنها داده خواهد شد به دست میآید و مربوط به رصدهای جدید نیست. رصدهای جدید قدمتش کمتر از سه قرن است و در این حسابها قابل اعتماد نمی باشد.

۲۱ ساعت و ۵۴ دقیقه و ۶ ثانیه از ظهر روز پیش تحویل آفتاب به نقطه اعتدال در افق نیمروز یا مرو شده است.

معلومات فوق حدود قدمت تاریخ و مبدأ طول و نام سال اول در دوره دوازده ساله و روز اول تاریخ و مبدأ روز و طول سال شمسی و قمری و پایه حساب را بما میدهد.

۹۸۰ سال یزدگردی و یا خورشیدی را برسالهای اسکندری اضافه میکنیم و سالهای دو قرن ۱۳ و ۱۴ پیش از میلاد را رسیدگی مینمائیم مبدائی برای حساب پیدانمیشود. چون در کتب نجوم تاریخهای قدیمتر را (مثلاً تاریخ طوفان) قبل از بختنصری داده اند و بعلاوه راجع به تاریخ اسکندری اختلاف بسیار است لهذا ۹۸۰ سال یزدگردی را برسالهای بختنصری سی افزائیم و پایه حساب را تاریخ ملکی قرار میدهیم.

پس از تحویل سالهای یزدگردی به سالهای خورشیدی نتایج ذیل به دست میآید:

۱- تاریخ آبادانی خوارزم از روز چهارشنبه ۲۱ مهر خورشیدی سال سگ ۲۸۰۵ سال پیش از ملکی شروع میشود. این روز مهر کان است و قابل ملاحظه میباشد.

۲- در سال ۲۸۰۴ خوک پیش از ملکی ساعت تحویل به افق نیمروز صبح دوشنبه میباشد.

۳- این دوشنبه مبدأ حساب دوره کیسه ۱۴۲۸ سالی و ۱۴۰۴ سالی است که در تقویمهای تورفانی بکاررفته. در این دو دوره ترتیب نمازها منظور نیست و فقط از نظر حسابهای نجومی مهم است.

۴- در سال موش ۲۸۰۳ پیش از ملکی ساعت تحویل به افق نیمروز ظهر سهشنبه میباشد. این سهشنبه مبدأ حساب سالهای خورشیدی و دوره دوازده گانه است.

۵- این سهشنبه اول رمضان و مبدأ سالها و دوره ۳۰ سالی و ۱۹ سالی قمری است.

۶- این سهشنبه هفتادمین روز سال یزدگردی باستانی است. برای برهم نخوردن ترتیب نمازها هفتاد روز کیسه لازم دارد و لهذا روز چهارشنبه نوروز اول سال بهیز کی با کیسه ۱۲۰ سالی میباشد.

۷- پس از هفتاد روز کیسه جای پنجه در آخر آبان میشود. جای اصلی پنجه در سالهای خورشیدی در آخر ماه ششم است و آن ماه در سال موش رصد مصادف با آبان یزدگردی است. بودن خمسه در آخر آبان یادگار این کیسه است.

حال برای آزمایش و مقایسه با تقویمهای قدیمی تقویم شمسی قمری سالهای

۱۰۱۵ و ۱۰۱۶ و ۹۴۹ و ۹۵۰ و ۱۰۱۰ و ۶۸۱

مبدائی را که یافته ایم با در نظر گرفتن نکات ذیل استخراج میکنیم :

۱ - در تقویمهای شمسی قمری برای این که ارتباطی میان آن دو باشد سال شمسی را ۳۶۵ روز و ماه را سی روز میگیرند و پنجه را در آخر سال میگذارند و هرچهار سال یک روز به پنجه اضافه میشود .

۲ - سالهای قمری هر ۱۹ سال هفت ماه کیسه دارد و اگر پنجه در آخر سال باشد ماه قمری از ۳۵ روز تجاوز نمیکنند و به ماه یازدهم سال نمی افتد . چون نام ماههای قمری در تقویمها داده نشده اکنون احتیاجی به این کار نیست ولی آثار کیسه در تقویمها دیده میشود .
۳ - طول سال قمری متوسط $۳۵۴ \frac{۱۱}{۴}$ روز و طول سال شمسی در این حسابها تقریباً ۳۶۵,۲۴۲۲ روز است .

۴ - هنگام محاسبه اول سالهای قمری اگر کسر سال در دوره سی سالی از نیم تجاوز کند اول ماه قمری شب و اگر از نیم کمتر باشد اول ماه قمری روز است .
۵ - سالهای کیسه دوره ۳۰ سالی قمری از قرار ذیل است :

۴ ۵ ۸ ۱۱ ۱۳ ۱۶ ۱۹ ۲۱ ۲۴ ۲۷ ۳۰ .

این ترتیب قدیمی که در زیج حبش مروزی است با ترتیب معمولی ذیل :

۴ ۵ ۷ ۱۰ ۱۳ ۱۶ ۱۸ ۲۱ ۲۴ ۲۶ ۲۹ فرق دارد .

این ترتیب اخیر درست نیست و همیشه یک سال بدون لزوم کیسه جلومی افتد . شرح این در قسمت کیسه ها داده شده است .

۶ - حساب روز قمری از نیمه شب و روز یزدگری از اول صبح و روز سالهای خورشیدی کامل و بهیز کی از ظهر شروع میشود .

۷ - در دو تقویم از تقویمهای باستانی که در تورفان پیدا شده روز نوروز را با سال یزدگردی ۳۶۵ روزی و نیز با روز سالهای دوره کیسه ۱۴۲۸ سالی داده است . مبدأ هر دو حساب سال ۲۸۰۴ خوک است . حساب یزدگردی آن واضح است ولی برای پیدا کردن روز نوروز در سالهای دوره ۱۴۲۸ سالی بایستی به قسمت مخصوص راجع به این دوره کیسه رجوع کرد و روز را با حساب پیدا نمود .

تقویم های تورفانی

تقریباً نیم قرن پیش در مغرب چین و یا در مشرق فلات ایران آثار و نوشته‌های بسیاری به خط گشته دبیره پیدا شد و برخی از دولتهای اروپائی قسمتی از آنها را میان خود تقسیم کردند.

در مجله آسیائی انگلیسی سال ۱۹۴۵ جزوه ۳ و ۴ چند ورقه از آنها که شامل آثار و تقویم شش سال است چاپ شده است ولی چون میسر نشده بود که تاریخ آنها را معین کنند در ذیل حدسیاتی راجع به آنها نوشته بودند (۱)

ترجمه تقویم ها و تعیین تاریخ آنها با ملاحظاتی به اندازه گنجایش این جزوه داده میشود. برای سهولت مقایسه و حساب در مقابل هریک از تقویمهای باستانی تورفانی که تاریخ سال و بسیاری از مشخصات آنها محو شده تقویم آن سال را استخراج کرده و داده ایم. تقویمهای باستانی در صفحه راست است و تقویمی که مستقلاً استخراج شده در طرف چپ میباشد.

طریقه استخراج این تقویمهای بی تاریخ و نظایر آنها را در جزوه جداگانه شرح خواهیم داد ولی در اینجا چون روز مبدأ و سال مبدأ داده شده و چگونگی حساب آنها را شرح داده ایم دیگر برای کسانی که میخواهند صحت و مقایسه آنها را با هم رسیدگی نمایند اشکالی نخواهد داشت.

مشکل ترین این تقویمها تقویم شماره (۲) است که معلومات اصلی برای پیدا کردن تاریخ آن کم میباشد.

(۱) Journal of the Royal Asiatic Society, October 1945.

تقویم شماره يك به علامت M. 148.

. . . و سه پنجم نوروز سه شنبه - بهمن روز

ماه	روز اول ماه	ماه نو	روز هفته	اول ماه قمری ساعت
۱	اول	۱۰	پنجشنبه	روز
۲	دوم	۱۰	شنبه	شب
۳	سوم	۹	یکشنبه	روز
۴	چهارم	۹	سه شنبه	شب
۵	پنجم	۸	چهارشنبه	روز
۶	ششم	۸	آدینه	شب
۷	هفتم	۷	شنبه	روز
۸	هشتم	۷	دوشنبه	شب
۹	نهم	۶	سه شنبه	روز
۱۰	دهم	۶	پنجشنبه	شب
۱۱	یازدهم	۵	آدینه	روز
۱۲	دوازدهم	۵	یکشنبه	شب
۱۳	پنجم	۴	دوشنبه	روز
۱۴	ششم	۳	سه شنبه	روز
۱۵	هفتم	۲	چهارشنبه	روز
۱۶	هشتم	۱	پنجشنبه	روز
۱۷	نهم	۰	شنبه	روز
۱۸	دهم	۰	یکشنبه	روز
۱۹	یازدهم	۰	دوشنبه	روز
۲۰	دوازدهم	۰	سه شنبه	روز
۲۱	پنجم	۰	چهارشنبه	روز
۲۲	ششم	۰	آدینه	روز
۲۳	هفتم	۰	شنبه	روز
۲۴	هشتم	۰	یکشنبه	روز

تقویم شماره يك به علامت M. 148.

تقویم سال ۱۰۱۵ اسب

تحويل سه پنجم از مبدأ روز که ظهر میباشد گذشته است .
 نوروز سه شنبه مطابق بهمن روز ماه مهر یزدگردی سغدی وروز مهر یا میشی شانزدهم
 فروردین خورشیدی به حساب کیبسه ۱۴۲۸ سالی .
 در این سال فاصله سرسال ربعی با اول بهار هفت روز است لهذا اول سال خورشیدی
 و ربعی هر دو سه شنبه میباشد .

ماه شمسی	روز اول ماه شمسی	ماه قمری	ماه نو	روز هفته	اول ماه قمری
ماه اول	سه شنبه	سوم	۱۰	پنجشنبه	روز
» دوم	پنجشنبه	چهارم	۱۰	شنبه	شب
» سوم	شنبه	پنجم	۹	یکشنبه	روز
» چهارم	دوشنبه	ششم	۹	سه شنبه	شب
» پنجم	چهارشنبه	هفتم	۸	چهارشنبه	روز
» ششم	آدینه	هشتم	۸	آدینه	شب
» هفتم	یکشنبه	نهم	۷	شنبه	روز
» هشتم	سه شنبه	دهم	۷	دوشنبه	شب
» نهم	پنجشنبه	یازدهم	۶	سه شنبه	روز
» دهم	شنبه	دوازدهم	۶	پنجشنبه	شب
» یازدهم	دوشنبه	اول	۵	آدینه	روز
» دوازدهم	چهارشنبه	دوم	۵	یکشنبه	شب
» روز چهارم پنجه	دوشنبه	سوم	۴	دوشنبه	روز

در آخر این سال که سال اسب ۱۰۱۵ میباشد ۴۱۳ سال و سه ماه و نه روز از دوره کیبسه
 ۱۴۲۸ سالی باقی مانده است .

در آخر این سال که سال اسب ۱۰۱۵ میباشد ۳۸۸ سال از دوره کیبسه ۴۰۴ سالی باقی
 مانده است .

یک چهارم روز باقی کیبسه چهار سالی است . سال بعد سال کیبسه است .
 سال هشتم دوره ۱۹ سالی قمری است . این سال سال کیبسه یک ماهه قمری میباشد .
 سال بیست و ششم دوره سی سالی قمری میباشد .
 ملاحظه ۱ - آخر سال ۲۶ کیبسه نشده و اگر میشد سال بعد اول ماه قمری چهارشنبه
 نمیشد . این روش کیبسه بموجب زیج حبش مروزی است که شرح آن
 در قسمت کیبسه ها داده شده .

ملاحظه ۲ - از ماه نهم تا ماه دوازدهم سال در سالهای قمری کیبسه شده یعنی از جمادی الاولی
 تا شعبان ماههای عزیز میباشد . ایام تشریق و روزهای عزیز دیگر تقریباً درین ماههای قمری واقع میشوند .
 مقایسه کلمه Easter با شرق و تشریق قابل توجه است .

ملاحظه ۳ - کسر اضافی سال قمری پنج سی ام روز است لهذا اول ماه قمری که مبدأ آن
 نیمه شب یا شامپت میباشد در ماه اول سال قمری روز میشود .

دنباله تقویم شماره یک به علامت M. 148.

در دنباله تقویم سال اسب ۱۰۱۵ که شرح آن گذشت روز اول ماه نو سرد که ماه اول سال ربعی سغدی است و همچنین روز اول ماه قمری سال بعد را داده است .
نوشته اصلی پاک شده و محوشده زیاد دارد . آنچه از آن به زحمت خوانده شده است در ذیل ترجمه میشود .

« ماه نو در ماه نو سرد که روز اول آن چهارشنبه است در روز من اسپند (بیست و نهم) که چهارشنبه میباشد واقع میشود در ساعت ششم بعد از شب پس از گذشتن ۲۸۸ راتو »
ملاحظه - یک راتو ده ثانیه است .

تقویم این سال تا آخر سال قمری برای مراجعه در صفحه مقابل داده میشود .

دنباله تقویم شماره یک به علامت M. 148.

تقویم سال ۱۰۱۶ گوسفند

تحویل چهار پنجم از مبدأ روز که ظهر میباشد گذشته است .
نوروز چهارشنبه .

در این سال فاصله سر سال ربعی با اول بهار هفت روز است لهذا اول سال خورشیدی
و ربعی هر دو چهارشنبه میباشد .

ماه شمسی	روز اول ماه شمسی	ماه قمری	ماه نو	روز هفته	اول ماه قمری
ماه اول	چهارشنبه	چهارم	۲۹	چهارشنبه	شب
» دوم	آدینه	پنجم	۲۸	پنجشنبه	روز
» سوم	یکشنبه	ششم	۲۸	شنبه	شب
» چهارم	سه شنبه	هفتم	۲۷	یکشنبه	روز
» پنجم	پنجشنبه	هشتم	۲۷	سه شنبه	شب
» ششم	شنبه	نهم	۲۶	چهارشنبه	روز
» هفتم	دوشنبه	دهم	۲۶	آدینه	شب
» هشتم	چهارشنبه	یازدهم	۲۵	شنبه	روز
» نهم	آدینه	دوازدهم	۲۵	دوشنبه	شب

سال نهم دوره ۱۹ سالی قمریست و سال کیسه نمیشد .

سال بیست و هفتم دوره ۳۰ سالی قمری میباشد و سال کیسه است .

ملاحظه - کسر اضافی سال قمری شانزده سی ام روز است لهذا اول ماه قمری

که مبدأ آن نیمه شب یا شامپت میباشد در اول سال قمری شب میشود .

منجم قدیم کسر یک سی ام را تصحیح کرده و اول سال دوره بیست و هفتم را

روز گرفته است و اول ماه قمری اول سال خورشیدی نیز نیمه شب شده .

ضمیمه تقویم شماره دو به علامت (a) TiiD. 66

درمقدمه تقویم شماره دو صفحه ۲۴ روزهای جشن و یا ایام تشریق سال موش ۹۴۹ داده شده است .

از مقایسه این جشن ها با جشن های تقویمهای دیگر آثار اجرای کیسه ۱۹ سالی قمری مشاهده میشود . لهذا تقویم سال نامبرده استخراج شده و برای مراجعه در صفحه مقابل داده میشود .

در کتب تاریخ و نجوم اشکالات بسیاری راجع به ایام تشریق وجود دارد . و نیز چنان که در جای دیگر تذکر داده ایم کلمه Easter و شرق و تشریق و مناسبات معانی آنها با رسوم این جشن ها قابل دقت است .

ضمیمه تقویم شماره دو به علامت (a) TiiD 66

تقویم سال ۹۴۹ موش

تحویل سه پنجم از مبدأ روز که ظهر میباشد گذشته است .
نوروز پنجشنبه .

در این سال فاصله سر سال ربعی با اول بهار هفت روز است لهذا اول سال خورشیدی
و ربعی هر دو پنجشنبه میباشد .

ماه شمسی	روز اول ماه شمسی	ماه قمری	ماه نو	روز هفته	اول ماه قمری
ماه اول	پنجشنبه	سوم	۱۹	دوشنبه	روز
» دوم	شنبه	چهارم	۱۹	چهارشنبه	شب
» سوم	دوشنبه	پنجم	۱۸	پنجشنبه	روز
» چهارم	چهارشنبه	ششم	۱۸	شنبه	شب
» پنجم	آدینه	هفتم	۱۷	یکشنبه	روز
» ششم	یکشنبه	هشتم	۱۷	سه شنبه	شب
» هفتم	سه شنبه	نهم	۱۶	چهارشنبه	روز
» هشتم	پنجشنبه	دهم	۱۶	آدینه	شب
» نهم	شنبه	یازدهم	۱۵	شنبه	روز
» دهم	دوشنبه	دوازدهم	۱۵	دوشنبه	شب
» یازدهم	چهارشنبه	اول	۱۴	چهارشنبه	شب
» دوازدهم	آدینه	دوم	۱۴	پنجشنبه	روز

آخرین روز پنجه در این سال پنجشنبه ۲۲ ماه دوم قمری است .

سال هجدهم دوره ۱۹ سالی قمری .

سال هجدهم دوره ۳۰ سالی قمری . در این سال سال هجدهم کیسه نشده است

و اگر میشد سال بعد روز اول ماه قمری تغییر میکرد .

ملاحظه — کسر اضافی در دوره قبل هفت سی ام روز است لهذا اول ماه قمری

که مبدأ آن نیمه شب یا شامپت میباشد روز میشود .

تقویم شماره دو به علامت (a) TiiD. 66

					آثاری از هفته	۱
					محو شده	۲
					سفید گذاشته شده است	۳
					محو شده	۴
				و پنجشنبه	۲۹ و ۲۸	ماه هشتم
				۱۵ و ۱۴	ماه نهم
				۲۸ و ۲۷	ماه نهم
				یکشنبه و دوشنبه	۲۲ و ۲۱	ماه دهم
				آدینه و شنبه	۱۷ و [۱۸]	ماه یازدهم
						۱۰-۱۲ سفید گذاشته شده
					سال گاو . . . تقریباً ۱۵ یزدگردی	۱۳
					بن آمارك ماه . . . پنجوگان نوروز [آدینه	۱۴
ساعت	اول ماه قمری	روز هفته	ماه نو	روز	ماه	
	شب	آدینه	۸	اول	۱۵	
۸	روز	شنبه	۷	دوم	۱۶	
۸	شب	دوشنبه	۷	سوم	۱۷	
۸	روز	سه شنبه	۶	چهارم	۱۸	
	شب	پنجشنبه	۶	پنجم	۱۹	
۸	روز	آدینه	۵	ششم	۲۰	
۹	شب	یکشنبه	۵	هفتم	۲۱	
۹	روز	دوشنبه	۴	هشتم	۲۲	
۹	شب	چهارشنبه	۴	نهم	۲۳	
۹	روز	پنجشنبه	۳	دهم	۲۴	